

Fågeln med mäjseln eller yxan

af

N. E. Hammarstedt.

I en uppsats »Fågeln med segerstenen, sprängörten och lifsämnet» i »Meddelanden från Nordiska Museet 1901» (s. 166—208) har jag velat visa, att hackspetten, på grekiska *dryokoláptes* (trädmäjsel-fågel) eller *pelekán* (yxfågel), en gång ställts i förbindelse med Zevs, ja att han (*Pikos*, *Picus*) i själfva verket är den helleniske himmel-gudens företrädare såsom innehafvare af åskviggen (»segerstenen») och äfven af maktspiran (»sprängörten»). Beträffande den senare har jag (s. 175), följande J. Grimms och F. Creuzers anvisning, anfört ett vittnesbörd från den grekiske lexikografen Suidas, att hackspetten en gång hos grekerna såsom en gudom innehaft detta attribut. Jag har ock påvisat stöd för denna föreställning hos Aristofanes (*Ornites* v. 479) samt från senare klassisk tid hos Plinius (*Hist. Nat.* X, 18).

Däremot har jag icke från antikens författare förmått anföra något vittnesbörd, annat än de i själfva benämningarna på fågeln liggande, om att hackspetten innehaft den heliga viggen eller yxan, ehuru jag af hans uppträdande inom nordisk folksägen såsom innehafvare af »segerstenen» slutit till, att han i en aflägsen forntid måste hafva ägt nämnda maktföremål (anf. upps. s. 176). Emellertid finnes det hos åtminstone en grekisk författare, nämligen Antoninos Liberalis, en uppgift om, att hackspetten verkligen innehar den af underjordskonstnären förfärdigade yxan. I kap. 11 af sin bok *Metamorfóseon synagogé* förtäljer nämligen denne mytograf, huru mångkonstnären Polyteknos af Zevs förvandlats till en hackspett (*pelekán*) »af det skälet, att Hefaistos skänkt honom yxan (*pélekys*) att bearbeta trä med. Och är uppenbarelsen af denna fågel ett godt järkecken för träarbetare (eller handtverkare)».

Visserligen tillhör den anförde författaren en senklassisk tid (andra århundradet e. K.), men såsom en beläst kompilator öser han i detta som i andra fall ur äldre källor, hvilka väl i sin tur nyttjat andra, och hvad beträffar här citerade uppgift, hvilken ej lämnar

mycket i tydlighet öfrigt att önska, ligger det i öppen dag, att den från början är grundad på folklig tradition. Antoninos anför den ock i samband med en fågelsaga, hvars ålder (den antydes redan i Odyssén 19,518 ff), utbredning och varianter intyga dess folkliga popularitet.

Såsom timmermän och konstnärer framstå hackspettarna också i Aristofanes' *Ornites* (v. 1,153 ff), hvarest det är dessa fåglar, *pelikantes*, »de visaste byggmästare», som med sina näbbar uppyxa portarna till fåglarnas stad. Egendomligt förefaller, att Polytekno hos Antoninos framställes såsom vagnmakare. Huruvida detta har mystisk eller språklig orsak vill jag emellertid ej här söka utreda. Däremot vill jag framhålla, att framställningen af hackspetten såsom timmerman och handtverkare ännu möter i den schweiziska benämningen på denna fågel: *zimmermann*, och i franska provinsspråk: *charpentier*, samt italienska *carpentiere* (Sicilien: *carpinteri*). Såsom den förste innehafvaren af mäjseln eller yxan är han till och med den förste träarbetaren, urkonstnären.¹ Det var ursprungligen icke han, som mottog det gudomliga attributet af vare sig Zevs eller Hefaistos, utan det var de som ärfde honom. Således är det icke egentligen bronsålderns heliga dubbelyxa (*pelekys*), hvilken i själfva verket äfven den var en timmeryxa (jfr Iliaden 13,391; 23,114 ff., Odyssén 5,234 ff), utan stenålderns mäjselformiga, krokskraftade stenyxa (jfr benämningen *dryokolaptes*), som tillades hackspetten. Förr än dubbelyxan af brons dyrkades, hade den enkla stenyxan betraktats såsom ett heligt föremål, såsom en den förnämsta bland fetischer.² Ja, den förmodan är icke alldeles utesluten, att fågeln en gång rent af betraktats såsom en bevingad lefvande yxa, ett föreställningssätt, som, huru främmande och underligt det än förefaller oss, för primitiv uppfattning ingalunda låg aflägsen. Än i dag kallas den svarta hackspetten på finska *palokärki*, d. v. s. »den svedda udden» eller »brandeggen». Detta är för öfrigt i själfva verket till sin senare sammansättningsled endast en parallell till såväl det latinska *picus* som de germanska *specht*, *spett*, *spik*.

¹ Om de naturliga förutsättningarna för denna uppfattning se anf. upps. »Fågeln med segerstenen», sid. 185.

² Jfr Chr. Blinkenberg, »Tordenvåbenet» (Köpenh. 1909), anmäld i Fataburen 1909 sid. 180.